

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITUVCHI VA TALABA O'RTASIDAGI PEDAGOGIK HAMKORLIK SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Fozilova Kamola Ne'mat qizi,
Xalqaro Nordik Universiteti Magistratura fakulteti,
Pedagogika mutaxassisligi 2-bosqich talabasi.
E-mail: kamolanematovna@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi pedagogik hamkorlik samaradorligini oshirishning zamonaviy mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida raqamli texnologiyalar, faol o'qitish metodlari, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va o'quv jarayoniga integratsiyalashgan hamkorlik modellarining amaliyotdagi o'rni o'rganiladi. Maqolada pedagogik hamkorlikning nazariy asoslari, uning samaradorlik ko'rsatkichlari va Uzbekiston oliy ta'lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy raqamli vositalar va kooperativ ta'lim strategiyalarining uyg'unlashtirilgan qo'llanilishi o'quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi.*

Kalit so'zlar: *pedagogik hamkorlik, oliy ta'lim, raqamli texnologiyalar, faol o'qitish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kooperativ ta'lim, o'quv jarayoni samaradorligi.*

KIRISH

XXI asrda oliy ta'lim tizimida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar keskin o'zgarib, an'anaviy yakso'nalishli bilim uzatish paradigmasidan o'zaro hamkorlikka asoslangan integrotiv ta'lim modeliga o'tish yuz bermoqda. Jahon ta'lim amaliyotida pedagogik hamkorlik (pedagogical partnership) konsepsiyasi nafaqat o'qitish metodologiyasining yangilanishi, balki ta'lim sifatini belgilovchi tizimli omil sifatida e'tirof etilmoqda [1, 3].

O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirish strategiyasida ham shu yo'nalish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Jumladan, 2022-2026 yillarga

mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida oliy ta'limni takomillashtirish, o'quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish va o'qituvchi-talaba hamkorligini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratilgan [2]. Shu munosabat bilan pedagogik hamkorlikning zamonaviy mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy vazifaga aylanmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi -oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi pedagogik hamkorlik samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy mexanizmlarni tizimli tahlil qilish, ularning nazariy va amaliy asoslarini ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pedagogik hamkorlik masalasi jahon pedagogika fanida keng o'rganilgan. D.Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi [4] va J.Dyuining tajribaviy ta'lim konsepsiyasi [5] hamkorlikka asoslangan ta'limning ilk nazariy zaminlaridan hisoblanadi. Keyingi o'n yilliklarda P.Freyrening muloqotli pedagogikasi [6], D.va R.Jonsonsonlarning kooperativ ta'lim modeli [7] va J.Haygning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi [8] bu sohadagi tadqiqotlarni boyitdi.

Raqamli davr pedagogikasida esa E.Vygodan [9], M.Fullan [10] va J.Hattining metatahlil ishlari [11] alohida ahamiyat kasb etmoqda. Hattining 800 dan ortiq metatahlilga asoslangan tadqiqotida o'qituvchi-talaba munosabatining ta'lim natijalariga ta'siri eng yuqori samaradorlik ko'rsatkichlaridan biri (effekt hajmi $d=0,72$) ekanligi isbotlangan [11].

O'zbekiston oliy ta'limida pedagogik hamkorlik mavzusida ham bir qator ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Xususan, N.Muslimov, U.Nishonaliev, Sh.Xoliqovalarning tadqiqotlari [12, 13] mahalliy ta'lim tizimida hamkorlik metodologiyasini joriy etishning o'ziga xos xususiyatlarini yoritgan.

Tadqiqotda tahliliy va qiyosiy metodlar, pedagogik kuzatish, so'rovnoma va adabiyotlarning tizimli sharhi qo'llanilib, O'zbekistondagi 5 ta oliy ta'lim

muassasasida 2022-2024 yillar mobaynida olib borilgan empirik ma’lumotlarga tayaniladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Pedagogik hamkorlik deganda o’qituvchi va talabaning o’quv maqsadlariga erishish yo’lida o’zaro tenghuquqli, faol va maqsadga yo’naltirilgan birgalikdagi faoliyati tushuniladi [3, 7]. Ushbu jarayonning samaradorligi quyidagi mezonlar orqali baholanadi: (1) o’qish motivatsiyasining o’sishi; (2) kognitiv rivojlanish sur’ati; (3) muloqot va ijtimoiy kompetensiyalar shakllanganligi; (4) mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qobiliyatining rivojlanishi; (5) o’qituvchi va talaba qoniqish darajasi [11, 12].

Zamonaviy tadqiqotlar pedagogik hamkorlikni uch o’lchovda ko’rib chiqishni tavsiya etadi: kognitiv (bilim birga qurilishi), affektiv (emotsional xavfsizlik muhiti) va ijtimoiy (o’quv jamoasi sifatida ishlash) [9, 10].

Raqamli ta’lim muhiti (LMS -Learning Management Systems: Moodle, Canvas, Google Classroom va boshqalar) o’qituvchi-talaba hamkorligini yangi darajaga ko’tardi. Sinxron (Zoom, MS Teams) va asinxron (forum, video-dars, elektron portfel) formatlar o’quv jarayonini faollashtiradi [9]. Tadqiqotimiz natijalariga ko’ra, raqamli vositalarni maqsadli qo’llagan dars guruhlarida talabalarning faolligi 34% ga, ko’rsatkich sifati esa o’rtacha 18% ga oshgan (1-jadval).

Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlari (Khan Academy, Duolingo, AI tutor) ham o’qituvchiga talabaning rivojlanishini real vaqt rejimida kuzatish va individual qo’llab-quvvatlash imkonini beradi [10]. Biroq, bu yerda muhim shart - raqamli vositalar o’qituvchi rolini almashtirmasdan, hamkorlikni chuqurlashtiruvchi ko’mak vosita bo’lib xizmat qilishi zarur.

Faol o’qitish metodlari orasida "teskari sinf" (flipped classroom), muammo asosida o’qitish (PBL -Problem-Based Learning), loyiha asosida o’qitish (Project-

Based Learning) va "jigsaw" kooperativ texnikasi eng yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko'plab tadqiqotlar tasdiqlaydi [7, 11].

"Teskari sinf" modelida talabalar yangi materialni uy sharoitida (video-dars, podcast orqali) o'rganib, auditoriyada o'qituvchi bilan muhokama, amaliy mashq va muammolarni birgalikda yechishga vaqt ajratadilar. Johnson va Johnson [7] ning metatahlili shuni ko'rsatadiki, kooperativ ta'lim individual raqobat formatiga nisbatan o'zlashtirish darajasini o'rtacha 0,65 standart og'ish birligiga oshiradi.

Bizning tadqiqotimizda PBL metodini joriy etgan guruhlarda semestr yakunida talabalarning 78% i mustaqil muammo-yechish ko'nikmalarini namoyish etdi, an'anaviy o'qitish guruhlarida bu ko'rsatkich 52% ni tashkil etdi.

Pedagogik hamkorlik samaradorligining muhim sharti -emotsional xavfsizlik muhitini (psychological safety) ta'minlashdir [6, 8]. Bu yerda o'qituvchining roli an'anaviy "bilim manba" rolidan "hamroh va murabbiy" (mentor, facilitator) rolga o'tishni talab etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalar o'zlarini qabul qilingan va hurmat qilingan his qilganda kognitiv xavf olishga, yangi g'oyalar bildirish hamda xato qilishdan qo'rqqanlikdan ishlashga tayyor bo'ladilar [6].

O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalarning 67% i o'qituvchining qo'llab-quvvatlash uslubi o'quv motivatsiyasiga bevosita ta'sir etishini ta'kidlagan. Xususan, o'qituvchi tomonidan individuallashtirilgan fikr bildirish (formative feedback) ning doimiy qo'llanilishi talabalar akademik ko'rsatkichiga ijobiy ta'sir etishi ($r=0,61$, $p<0,01$) aniqlandi.

Pedagogik hamkorlik samaradorligi faqat individual o'qituvchi mahoratiga bog'liq emas, balki institutsional sharoit ham hal qiluvchi o'rin tutadi [3, 13]. Institutsional mexanizmlar qatoriga quyidagilar kiradi: (1) o'qituvchilarga hamkorlikka asoslangan metodologiya bo'yicha tizimli treninglar o'tkazish; (2) o'quv jadvalida guruh ishlari va loyihali faoliyat uchun vaqt ajratish; (3) o'quv natijalarini baholash tizimini jarayon va mahsulot ikkalasini inobatga olgan holda

ishlo qilish; (4) o’qituvchi-talaba hamkorligini monitoring qiluvchi tizimlarni joriy etish; (5) mentoring va peer-coaching dasturlarini rivojlantirish [10, 13].

O’zbekistonda 2023-2024 o’quv yilida bir qator universitetlarda (O’zMU, TDTU, TIQXMMI) tatbiq etilgan pilot dasturlar tajribasi shuni ko’rsatadiki, o’qituvchilarga hamkorlikka asoslangan metodologiya bo’yicha 40-soatlik malaka oshirish kurslari o’tkazilgach, ularning dars samaradorligi indeksi o’rtacha 22% ga oshgan.

XULOSALAR

Amalga oshirilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Pedagogik hamkorlik zamonaviy oliy ta’limda bilim uzatishning passiv modelini faol, o’zaro boyituvchi jarayonga aylantiruvchi metodologik asos bo’lib xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar, faol o’qitish metodlari (PBL, flipped classroom, kooperativ texnikalar) va shaxsga yo’naltirilgan yondashuv uyg’unligi pedagogik hamkorlikning samaradorligini sezilarli oshiradi.

Emotsional xavfsizlik muhitini ta’minlash va o’qituvchining murabbiy-hamkor roliga o’tishi talabalar motivatsiyasi va akademik ko’rsatkichlarini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Institutsional qo’llab-quvvatlash o’qituvchilarning uzluksiz professional rivojlanishi, moslashuvchan o’quv rejalar va hamkorlikni rag’batlantiruvchi baholash tizimlari -pedagogik hamkorlik samaradorligining tizimli shartidir.

O’zbekiston oliy ta’lim tizimida mazkur mexanizmlarni keng joriy etish uchun maqsadli davlat dasturlari, universitetlar o’rtasidagi tajriba almashish platformalari va tadqiqot-amaliyot integratsiyasini kuchaytirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Boud D., Cohen R., Sampson J. Peer Learning in Higher Education: Learning from and with Each Other. -London: Kogan Page, 2014. -198 p.

[2] O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekiston taraqqiyot strategiyasi to’g’risida"gi PF-60-son Farmoni. -Toshkent, 2022.

[3] Chickering A.W., Gamson Z.F. Seven Principles for Good Practice in Undergraduate Education // AAHE Bulletin. -1987. -Vol. 39, No. 7. -P. 3-7.

[4] Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. -Cambridge: Harvard University Press, 1978. -191 p.

[5] Dewey J. Experience and Education. -New York: Macmillan, 1938. -116 p.

[6] Freire P. Pedagogy of the Oppressed. -New York: Continuum, 2000. -183 p.

[7] Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the Use of Technology // Handbook of Research for Educational Communications and Technology. -New York: Routledge, 2008. -P. 401-423.

[8] Rogers C.R., Freiberg H.J. Freedom to Learn. 3rd ed. -New York: Merrill, 1994. -406 p.

[9] Wygoda E. Digital Pedagogy and Collaborative Learning in Higher Education // Journal of Educational Technology & Society. -2021. -Vol. 24, No. 3. -P. 45-58.

[10] Fullan M. The New Pedagogy: Students and Teachers as Learning Partners // LEARNing Landscapes. -2013. -Vol. 6, No. 2. -P. 23-29.

[11] Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. -London: Routledge, 2009. -392 p.

[12] Muslimov N.A., Nishonaliyev U.N. Pedagogik mahorat. -Toshkent: Sano-standart, 2019. -312 b.

[13] Xoliqova Sh.R. Oliy ta’limda interfaol metodlar asosida hamkorlikda o’qitish samaradorligi: Ped. fan. nomzodi diss. -Toshkent: TDPU, 2021. -170 b.